

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
Yayın No. : 55

TÜRKİYE DİYANET
VAKFI

GÜNÜMÜZ DİN BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI VE PROBLEMLERİ
SEMPOZYUMU
(27 - 30 Haziran 1989)

SAMSUN — 1989

İLMİ TEFSİR EKOLÜNÜN PROBLEMLERİ

Doç. Dr. Celal KIRCA
Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi

İnsanların bütün davranışları ve görülebilen bütün faaliyetleri incelendiğinde görülecektir ki, bunların temelinde mutlaka bir ihtiyaç olayı bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi anlamak ve hayata tatbik etmek için yapılan bütün tefsir çeşitlerinin de temelinde bu ihtiyaç olayı vardır. Çünkü hiç bir müfessir, tefsirini sırf kendisi için yapmaz ve yapmamıştır da. Tam aksine her müfessir, tefsirini insanlar için yapmakta ve yapmaya da devam etmektedir. Her geçen gün tefsir adetlerinin ve ekollerinin çoğalması da tefsirdeki ihtiyaç gerçeğini yansıtmaktadır.

Mazisi çok eskilere dayansa da, özellikle 20. yüzyılda ortaya çıkarak müstakil bir tefsir ekolü haline gelen «İlmî Tefsir Ekolü»nün de ortaya çıkışında dinî, sosyolojik ve kısmen de psikolojik ihtiyaçların bulunduğunu ve özellikle sosyolojik ihtiyacın etkin bir rol oynadığını görmekteyiz. Bir ihtiyaçtan kaynaklansa bile her tefsir ekolü gibi, ilmî tefsir de bazı problemleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bazı tenkidlere uğramış ve ihtiyaç sahipleri, bu ekolden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Ancak bu ekole karşı gösterilen aşırı ilgi veya aşırı karşı çıkış, kendisine duyulan ihtiyacın boyutlarını o kadar aştı ki, bu alanda ihtiyaç sahiplerine yeterli ve sağlıklı bir Kur'ân bilgisi ve kültürü verilemez hale geldi. Halbuki ihtiyaçlar, yasak tanımaz. Dolayısıyla yasaklayarak bir şeye mâni olmak mümkün değildir. Öyleyse hem ihtiyacın giderilmesi hem de sağlıklı ve doğru yoldan giderilmesi gerekmektedir. Bunun için de mevcut problemlerin tesbit edilmesi ve çözüm yollarının aranması gerekir. Biz burada mevcut problemlerden önemli gördüğümüz üçü üzerinde durmak istiyoruz :

1. İlmî Tefsir'e yöneltilen bütün tenkidlerin tesbit edilerek objektif ölçüler içinde bir değerlendirilmesinin yapılmamış olmasıdır.

Her ne kadar, bu ekole yöneltilen tenkidler biliniyorsa da, objektif bir değerlendirilmesi henüz yapılmamıştır. Taraflar, münazara yapar gibi, kendi görüşlerini ifrat ve tefrite varacak şekilde müdafaa etmektedirler. Bizce bu tavır yanlıştır. Doğru olan, sebeplerden ve delillerden neticeye gitmek ve bunu da belli ilkeler ve ölçüler içinde yapmaktır. Yoksa neticeden ve peşin hükümden hareketle, sonuca gerekçe aramak doğru bir metod değildir. Din ve ilim adamları tarafından bu ekole pek çok tenkid yapılmıştır. Zikretmeye değer bulduğumuz tenkidlerden birkaçı şunlardır :

a. Kur'ân ümmî bir kavme inmiştir ve onların anlayabileceği bir seviyede onlara hitap etmiştir. Şayet anlayamayacağı bir dil ile onlara hitabetseydi, bu imkânsız teklif olurdu. Bugün elde ettiğimiz bilgilerin Kur'an'da olduğunu söylemek, lügât, belagât ve inanç açısından Kur'ân'a aykırıdır. Çünkü Kur'ân'a muhatap olan ilk nesil, Kur'ân'ı bu konuda bizim anladığımız gibi anlamıyordu.

b. Din ayrı ilim ayrıdır. Sahaları birbirinden farklıdır. Kaldığı Kur'ân, bir ilimler kitabı değildir. Her ne kadar Kur'ân'da ilim kavramı varsa da, bu kavram, bugünkü bizim bildiğimiz ilim kavramını ihtiva etmez. Zira bugünkü ilim, pozitif düşünce ve metodun ürünüdür. Bu metod ise, yapısı gereği şüpheye dayanmakta ve materyalist bir dünya görüşüne yol açacak bir mahiyet arz etmektedir. Böyle bir ilim ile Kur'an'daki ilim kavramı nasıl eşit olabilir? Ayrıca Kur'ân'ın muhtevası, öğüt vermeye yöneliktir, bilgi vermeye yönelik değildir. Bu nedenle ilmî terminoloji Kur'ân'da mevcut değildir. Halbuki bugünkü ilmin bir terminolojisi mevcuttur.

c. Pozitif ilimlerin elde ettikleri sonuçlar, her zaman kesin ve sürekli değildir. Zamanla gelişmeye ve değişmeye müsaittir. Kur'ân'ın hükümleri ise net ve kesindir. Zamanla gelişen değişen bir bilgi ile kesin olan ve değişmeyen gerçekleri nasıl izah edebiliriz? İlimin gelişmesi ile yorumun da değişmesi gerekir, bu ise îmana zarar vermez mi?

d. İlmî keşifleri önce Batılı ilim adamları bulmakta, daha sonra bu ekolün mensupları, bu keşiflerin Kur'ân'da bulunduğunu söylemektedirler. Mademki o buluş Kur'ânda mevcuttu da, müslümanlar neden daha önce onu bulamadılar?

Bunlardan ilki, dinî kaygıdan kaynaklanmakla birlikte, diğerleri lâik bir düşünceden kaynaklanmaktadır. Kur'ân'ın muhtevasını insan ile Allah arasındaki ilişkiye tahsis etmek, insan ile eşya arasındaki ilişkiye dair hükümleri yok farzetmek, anlayışına dayanan bu tenkid-

lere, bütün din adamlarının cevap araması ve bu probleme bir çözüm getirmesi gerekmektedir. Eşyayı ve olayları daha iyi anlamak için konu ve metod ayırımı ilimler için sözkonusu olsa da, Kur'ân'ın, insanla Allah, insanla insan, insanla eşya arasındaki ilişkiye ait muhtevasında böyle bir ayırım bulunmamaktadır.

2. Kur'ân'ın muhtevasının tam olarak algılanmaması ve zihinlerde eksik bir Kur'ân muhtevasının bulunmasıdır.

Hiç şüphesiz Kur'ân'ın muhatabı insandır. Bu nedenle Kur'ân, insanın Allah ile, insanın diğer insanlar ile ve insanın eşya ve tabiat ile ilişkilerini tanzim eden hükümler getirmiş ve ihtiyaçlarında insana yol göstermiştir. Tefsir tarihi açısından konuyu ele aldığımızda insanların Kur'ân'a ihtiyacı daha ziyade ve öncelikle itikâdî fıkıhî, ve ahlâkî konularda olmuştur. Daha sonra insan eşya ve tabiat ilişkisine dair âyetlerin yorumuna ihtiyaç hissedilmiştir. Bu yüzden Kur'ân'ın muhtevası sözkonusu olunca akla ilk gelen itikad, fıkıh, kelâm ve tasavvuf konuları olmuştur. Bu sahalara ait binlerce eser ve pek çok tefsir yazılmıştır. Bir anlamda insan eşya ve kâinat ilişkisini anlatan âyetlerin yorumu demek olan ilmî tefsir ekolü ortaya çıkınca, nakil, gelenek ve alışkanlığın da etkisiyle bu yaklaşım, pek tabii olarak yadırganmıştır. Buna din ve dünya ilşerini ayırma düşüncesine dayanan lâik anlayışın bir uzantısı olan din ve ilim ayırımı düşüncesi de eklenince Kur'ân'ın muhtevası, konusu, bir problem haline gelmiştir. Kur'ân nedir? sorusuna verilecek cevaplar bu konunun zihinlerde tam olarak vuzuha kavuşmadığını gösterecektir. Her ilim ve din adamı, ilgi alanına göre Kur'ân'ın muhtevasını ele almakta ve ilgi alanını bu muhtevaya tahsis ettiği için, genellikle diğer konuları ihmal etmektedir. Bu da okuyucuların zihinlerinde eksik bir Kur'an muhtevası imajı meydana getirmektedir. Bu nedenle her okuyucu, ihtiyaç hissettiği konuyu en önemli konu olarak görmekte ve herkesin de kendisi kadar önemli görmesini arzu etmektedir. Halbuki ihtiyaçlar kişilere göre farklılık arz etmektedir. Bu ihtiyaç farklılığı da Kur'ân'ın muhtevasını eksik algılamamıza sebep olmaktadır.

Kur'ân'ın muhtevası ile ilgili olarak çözüm bekleyen bir diğer problem de, Kur'ân'ın farklı bilim dallarınca taranarak bir muhteva ansiklopedisi veya kitabının yazılmamış olmasıdır. Kur'ân'ın konularıyla alâkâlı ne kadar ilim dalı varsa, bu ilim dallarına mensup ilim adamlarınca Kur'ân'ın baştan sona bir konu taramasının yapılması ve yayınlanması gerekir. Böylece ilmî tefsir ile ilgili tenkidler arasında yer alan «Kur'ân, ilim kitabı değildir» görüşüne doğru ve sağlıklı bir cevap bulunabileceği gibi, Kur'ân'da neyin bulunup neyin bulunmadığı da ortaya

çıkacaktır. Acaba Kur'an'da fıkıh, kelâm, tasavvuf, tarih, İslâm tarihi, ahlâk, tıp, astronomi, jeoloji, sosyoloji ve psikoloji ile alakalı ne kadar ayet mevcuttur? Bu âyetler, bu ilim dallarının hangi konularına ve ne ölçüde temas etmektedir? Muhteva ansiklopedisi işte bu sorulara doğru cevap bulmamıza yardımcı olacaktır. Her ne kadar Jules La Beaume'mun Le Koran Analyse adlı eseri, bu konuda bir örnek ise de, yeterli değildir. Dr. Karl Opitz'in Die Medizin Im Koran adlı eserinde tıp konusunu ele aldığı gibi, diğer konuların da ele alınıp incelenmesi ve Kur'an'ın muhtevasının ortaya çıkartılması gerekmektedir. Kaldı ki K. Opitz'in bu kitabı fahiş hatalarla doludur. Ama bakış açısı ve metodu bize bir fikir verebilir. Gerek K. Opitz'in bu kitabında gerekse E.Ü. Tıp Fakültesinde yapılan bir uzmanlık tezinde ortaya çıkan bir gerçek var ki, o da fıkıhla ilgili bir âyetin veya tarihle ilgili bir âyetin aynı zamanda tıpla da bir ilişkisinin bulunduğudur.

Kur'an'ın sağlam ve sağlıklı konu veya muhteva ansiklopedisinin bulunmayışı bir eksiklik ve ilmî tefsirin olduğu kadar diğer ekoller için de çözülmesi gereken bir problemdir.

3. Bilgi vasıtalarının tefsire olan etkisinin ne ölçüde olabileceği ve yapılan yorumların değeri meselesidir.

Ehl-i sünnet kelâmcılarına göre, bilgi kaynakları : sağlam duyular, akıl ve sadık haberlerdir. Bunlardan sağlam duyular ve akıl insanla alakalı, diğeri ise vahiyle alakalı bilgi kaynaklarıdır. İnsan, kendisine ait bilgi vasıtalarını kullanarak, vahye dayalı bilgileri algılamakta ve yorumlamaktadır. Yorumlar, bir yönüyle vahye bağlı bir yönüyle de insana bağlı bulunmaktadır.

İslâmî ilimlerde yorum yapan ilim ve din adamları, bu bilgi vasıtalarından akla daha çok dayanmakta ve yorumlarında akli kullanmaktadırlar. İlmî tefsir'de ise aklın yanında sağlam duyulardan elde edilen bilgiler de ilave edilmiş bulunmaktadır. Gözlem ve deney metodu ile elde edilen bu bilgiler, aklın da yardımı ile vahye dayalı bilgilerin yorumunda ve izahında kullanılmaktadır. Bilgi vasıtalarını kullanmada na dayanan bir bilgiyi birbirinden ayırt etmeden, rastgele bilgilerin «Bilim Felsefesi» açısından bir tahlil ve tasnife tabi tutulmadan âyetlerin yorumunda kullanılmış olmasıdır. Ve yahut bu bilgilerin ne ölçüde kullanılabileceğinin tam olarak tesbit edilmemiş olmasıdır.

Bilindiği gibi, Bilim Felsefesi, bilginin değerini ortaya koyan ve bilgileri sınıflandıran bir bilim dalıdır. Kanunla hipotezi veya galip zana dayanan bir bilgiyi birbirinden ayırt etmeden, rastgele bilgilerin ilmî tefsirde kullanılması, bu ekolün en önemli problemidir. Duyu or-

ganları ile elde edilen bilgiler, önce Bilim Felsefesi açısından tahlile ve tasnife tabi tutulmalı, elde edilecek sonuca göre yoruma gidilmelidir. Bu metodla hareket edilmediği içindir ki, bu ekolê yapılan tenkidler ciddiyetini korumakta ve üzerindeki şüphe bulutları dağılmamaktadır. Buna nakil ve gelenekciliğin etkisini de ilave edersek problemin boyutu daha da artmaktadır.

Kur.ân, sadece bir çağın insanına değil, her çağın insanına hitap eden bir kitaptır. İslâm vahyinin evrensel anlamı da budur. Ayetler, çağlar içindeki yorumları ile birlikte, yani nakil ve geleneklerle bize kadar ulaşmıştır. İnsanın gerçeği anlaması ve yorumlaması ise, zaman içinde değişmektedir. Buradaki en önemli problem, değişebilen yorumla değişmeyen yorumun tesbit edilmesi ve birbirinden ayrılmasıdır. Kur'ân'ın yorumunda tartışılmayan ve değişmeyen tek yorum, vahyin kontrolünde bulunan Hz. Peygamber'in açıklamalarıdır. Çünkü O, hem tebliğ hem de tebyin ile görevlendirmiş ve din adına yaptıkları kontrol edilmiştir. Bu nedenle masumdur. Ama O'nun dışında hiçbir kimse bu özelliğe sahip değildir. Dolayısıyla hata edebilir. Bu hata yorum için de geçerlidir. Ancak nakilcilik ve gelenekcilik, âyetlerin değişmez yorumlarıyla değişebilen yorumlarını birbirinden ayırt etmemize de bir ölçüde engel olmaktadır. Şüphesiz geçmiş bilinmeden gelecek bilinemez. Ancak nakil ve geleneğe bağlı yorumların hangisi veya ne kadarı bizim için bağlayıcı olacak veya olmayacaktır? Bu husus fıkıh gibi hassas bilim dalını ilgilendirdiği gibi, ilmî tefsiri de ilgilendirmektedir. Zira nakil ve geleneğe bağlı bazı din adamları, değişebilen yorumlarla değişmeyen yorumları tefrik etmedikleri için bugün yadırganır hatta kınanır duruma düşmektedirler. Meselâ : Abdullah b. Bâz gibi bir âlim, Fahrettin er-Razi'ye dayanarak «Eş-Şemsu cariyetun ve'l Ardu sâbitetun» adlı bir kitap yazabilmektedir. Buradaki hassas nokta, nakillerin bağlayıcı ve tarihi oluşu ile, yani yorumların değişmeyi ile zaman içinde değişebilecek olanların olup olamayacağının kesin ve net bir biçimde ortaya konmamış olmasıdır. Bu yapılmadığı içindir ki, bir müslüman, kendisini hem âyetle hem de o ayete getirilen yorumla sorumlu tutmaktadır. Fakat o ayete getirilen yorumun değeri tartışılmadığı ve bağlayıcılığı hangi ölçülere göre olacağı net olarak tesbit edilmediği için, fıkıhta olduğu kadar ilmî tefsirde de bu mesele problem olmaktadır. Konularına ve kaynağına göre ayetlere getirilen yorumların değeri meselesi, açık ve seçik bir biçimde ele alınmadıkça bu problem devam edecek demektir.

Maturidî, bu problemi şöyle çözmüştür : Hz. Peygamber'in yaptığı tefsir, vahiyle irtibatlı olması dolayısıyla tek yönlüdür ve kesindir. Fu-

kahanın ve diğerlerinin yaptıkları yorum ise, çok yönlüdür ve ihtimallere dayanmaktadır. Bu iki yorum arasında çok önemli bir mâhiyet farkı mevcuttur. Biri vahye dayanmakta, diğeri ise mevcut ihtimallerden birini tercihe dayanmaktadır. Şayet bu iki yoruma bir ad verilecekse, birine tefsir öbürüne ise te'vil demek daha uygundur. Bu farkı belirtmek için de tefsirine Te'vilâtu Ehli's Sünne adını vermiştir.

Bu yaklaşımdan anlıyoruz ki, Hz. Peygamber'in getirdiği yorumun dışındaki yorumlar kesin değildir ve değişme ihtimali daima mevcuttur. Çünkü bu yorumlar, izafi doğrulardır. Mutlak doğruyu ise ancak Allah bilir veya bildirdiği ölçüde Hz. Peygamber. Bu nedenle nakil ve gelenek konusu ile ilgili problemlerin öncelik'e bir çözüme kavuşması gerekmektedir.

İlmî tefsir ile ilgili problemler şüphesiz bu kadar değildir. Bize göre önemli olan üçü üzerinde durmaya çalıştık. Bu kadarı da bize gösteriyor ki, ilmî tefsir ekolü çok ciddi problemlerle karşı karşıyadır. Bu problemleri, konu ile ilgili olanlar çözsün de diyemeyiz. Çünkü bu problemler, sadece bu ekolün değil, bütün müslümanların problemleridir. Zira temelinde Kur'ân'a karşı bir tavır sözkonusudur. Karşı tavrı önlemek için yasaklamak veya engel çıkartmak ise, sağlıklı ve doğru bir çözüm yolu değildir. Çözüm, bu ihtiyacın sağlıklı ve doğru yoldan karşılanmasıdır. Bunun için de branşlar arasında koordineli bir çalışmanın yapılması zaruridir.

Ayrıca İsağoji ile bize öğretilen Aristo mantığından ayrı olarak Kur'ân mantığının da tesbiti ve ona göre düşünme tarzının geliştirilmesi de, bu problemlerin çözümünde en sağlıklı yol olacaktır. Zira bu konudaki yanlış anlayış; ilmî keşifleri önce Batı buluyor, daha sonra ilmî tefsirciler bu buluş Kur'ân'da var diyorlar. Mademki vardı da, neden müslümanlar daha önceden bunu söylemediler, şeklinde meseleyi ortaya koymaktadır. Halbuki bu konunun bizce doğru olan yaklaşımı; Kur'ân'ın 14 asır önce insanlığa sunduğu fiziki ve ilmî gerçekleri, bugün insanlığın ulaştığı ilmî seviye ve teknoloji ile kısmen anlaşılır hale gelmiştir, şeklinde olmalıdır. Çünkü Kur'ân'da öyle gerçekler var ki, ilim onları henüz keşfetmiş değildir. Yedi kat semâ ve karıncaların konuşması gibi. Bir gün ilim bunları keşfedince, bunların Kur'ân'da bulunduğunu söylemeyecek miyiz? Kur'ân bu gerçekleri bize bildirmekte, fakat nasıllığını açıklamamaktadır. Nedenleri ve nasıllığının araştırılmasını insanlara bırakmaktadır. İnsan eşya ilişkisine ait konularla diğer konulara ait Kur'ân mantığının tesbit edilmesi bu problemlerin çözümünde önemli bir anahtar olacaktır.